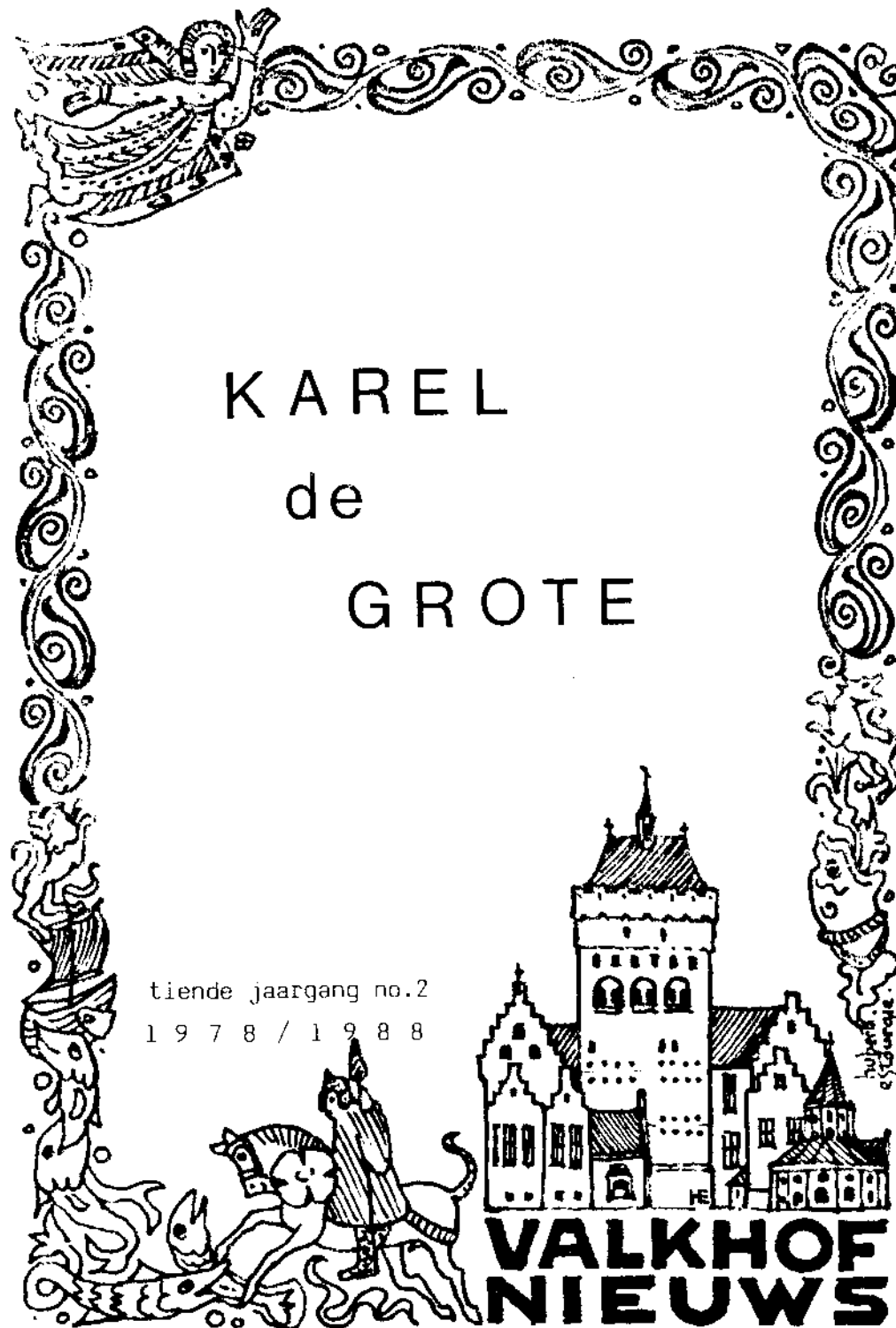

m è t h e t V A L K H O F

k o m t N I J M E G E N

W E E R

V O L L E D I G O V E R E I N D !!

KAREL
de
GROTE

tiende jaargang no.2
1978 / 1988

VALKHOF
NIEUWS

V A L K H O F V E R E N I G I N G

LIDMAATSCHAP: schriftelijke aanmelding
via postbus 1390 Nijmegen

CONTRIBUTIES: f.20.= p.jr.(65+ f.12,50)
op gironummer:4438363 t.n.v.
Valkhofvereniging Nijmegen

VALKHOFNIEUWS: redactieleden:
Hein van Brienen
Johan Hendriks
Gerard Hermans
Robert Spanings
Theo Verweij
redactieadres: Postbus 1390
6501 BJ Nijmegen

VALKHOFAKTIVITEITEN: rondleidingen en
tentoonstellingen:
Hein van Brienen
tel:080-233551

concerten e.d.:Maarten Dongelmans
tel:080-220752

postbus 1390
6501 BJ Nijmegen.

```
=====
=
= VALKHOFSTICHTING
=
= Bankrekening ABN-bank
= Nijmegen:53.76.75.930.
= giro ABN-bank Nijmegen
= no:821025.
=====
```

VOORWOORD

Dit tweede nummer in de tiende jaargang van ons Valkhofnieuws is traditioneel een themanummer en dit keer over Karel de Grote. Wij zijn blij dat de heer Henk Schoonwater ons hiermee zijn zoveelste themanummer heeft aangeboden en nog wel over de PERSOON die in en voor Nijmegen welhaast als onsterfelijk te boek staat.

Aan het eigenlijke themanummer heeft de heer Schoonwater een artikel toegevoegd betreffende 'een reliëf van Karel de Grote te Nijmegen'.

Met de prettig leesbare samonstelling en de diverse afbeeldingen is dit een aantrekkelijke uitgave geworden in ons lustrumjaar.

Daar meestal geen of weinig andere mededelingen in een themanummer door ons worden opgenomen, berichten wij U hiervandaan dat de gebruikelijke rubrieken weer in nummer 3 zullen verschijnen.

Een extra bericht inzake een extra concert mochten we U niet onthouden.

Onze excuses voor eventueel veroorzaakte overlast door de beide bijsluiters bij no.1. Die van Uitgeverij Dwarsstap is vooral toch meegegaan ter kennisname van Maarten Dongelmans boek. De uitnodiging tot de ledenvergadering heeft ook enig misverstand gebracht omdat door overmacht de vergadering letterlijk in het (hoge) water viel en verzet moest worden.

Veel leesplezier gewenst met dit nummer.

de Redactie.

HET LEVEN VAN KAREL DE GROTE

Henk Schoonwater

INLEIDING

Het schrijven van een enigszins overzichtelijk verhaal over deze reus in de West-Europese geschiedenis is geen eenvoudige opgave. Wanneer we enkele van de vele boeken die over hem geschreven zijn inzien ontdekken we de enorme veelzijdigheid die we zouden kunnen belichten, zowel wat betreft zijn persoon als ook de tijd waarin hij leefde.

In een thema-schrift als dit zijn allerlei facetten gekozen door de schrijver, die zeer bewust van de beperking hierin, heeft getracht de persoon en zijn betekenis voor West-Europa in het volle daglicht te plaatsen.

PEPIJN, DE VADER VAN KAREL DE GROTE

Een levensbeschrijving van grote mannen begint meestal door te vertellen wie de vader en moeder waren. Karels vader was Pepijn III, ook wel de "korte" genoemd. Hij was "hofmeier" van koning Childeric III. Deze koning regeerde slechts in naam. Pepijns vader Karel Martel was indertijd ook al hofmeier geweest en had door zijn daden de eigenlijke macht in handen genomen. Zo ook de zoon. Maar Pepijn wilde echter een stapje verder gaan. In 750 zond hij de bisschop van Würzburg, Burchhardt en de Abt van Saint Denis bij Parijs naar Paus Zacharias. Zij moesten hem de vraag stellen of het goed was dat de zwakzinnige koning, die slechts in naam koning was, over de Franken zou heersen, of dat de regering aan hem werd gegeven die de feitelijke macht bezat. De Paus koos natuurlijk voor het laatste, "opdat er orde in zijn rijk zou heersen". Hiermee was voor Pepijn de weg vrij en Childeric werd afgezet en in een klooster opgesloten.

Aansluitend riep hij een vergadering bijeen van edelen en bisschoppen waarbij ook de bekende bisschop Bonifatius aanwezig was. Na onderlinge beraadslaging werd door deze vergadering Pepijn tot koning gekozen. De bisschoppen bekrachtigden hun keuze door Pepijn met Heilige Olie te zalfen in de St. Denis. Dit betekende het definitieve einde van het Merovingische tijdperk.

Dat Pepijn de Paus liet beslissen betekende wel dat hij deze een grote autoriteit toekende hoewel hij nauwelijks land bezat. Al spoedig bleek dat de Paus Pepijn ten zeerste nodig had. In 754 moest de opvolger van Paus Zacharias, Paus Stefanus, in de steek gelaten door Byzantium, de vlucht nemen over de Alpen naar het Frankenland. De Longobarden, die altijd al lastig waren, dwongen hem hiertoe. Hier horen we voor het eerst over zijn zoon Karel. Deze was toen ongeveer 12 jaar oud en moest met een klein leger de Paus tegemoet. Men trok na de ontmoeting naar Ponthion waar Pepijn resideerde. Pepijn beloofde hulp en als dank daarvoor werd Pepijn opnieuw en zijn twee zonen Karel en Karloman tot koning gezalfd. Pepijn kreeg tevens de titel van "Romeins Patriëciër".

Het volgende jaar al viel Pepijn Noord-Italië binnen en werd de Lombardische koning Aistulf verslagen. Met de belofte van Aistulf dat hij voortaan het gebied van de paus zou ontzien vertrokken de Franken weer. Van deze strafexpeditie werd de paus 22 steden en kastelen met landerijen rijker; dit was het begin van de latere pauselijke staat.

Dat Pepijn de paus bijstand had beloofd was een zware erfenis die hij zijn zoon naliet.

Van Karel's jeugdijaren weten we niet veel en zelfs het geboortjaar is niet met zekerheid bekend; men vermoedt dat hij in 742 is geboren. Pepijn was zelfs nog niet getrouwd toen Karel geboren werd. Zijn moeder was de dochter van de aanzienlijke graaf van Laon en heette

Bertha of Bertrada.

Onze beste informatiebron is Einhard. Deze Einhard is jarenlang aan het hof van Karel de Grote verbonden geweest en heeft eerst 20 jaar na de dood van Karel zijn "Vita Caroli" geschreven. Hierin herinnert hij zich dat Karel "naar de gewoonte van de Franken" al vroeg leerde paardrijden, jagen en met de wapens omgaan. Evenals bij latere vorsten was lezen en schrijven er niet bij.

Dit gebeurde eerst toen hij al op jaren gekomen was en Einhard vertelt dat dit hem erg moeilijk viel. Om toch maar niets te vergeten of om het geleerde te oefenen, bewaarde hij de schrijfpaneeltjes onder zijn hoofdkussen. Dit zal wel te maken hebben gehad met het feit dat Karel aan slapeloosheid leed. Toch werd hem ongetwijfeld mondeling veel bijgebracht. De geleerde Abt Fulrad van de St. Denis onderwees hem. Zeer zeker zal deze hem wel het Gallische latijn geleerd hebben dat in Frankerland werd gesproken. Einhard vertelt ook van Karels grote weetgierigheid. Zo had hij veel belangstelling voor de zang evenals voor sterrenkunde.

Maar de krijgskunde was en bleef het voornaamste "vak". Daarom ook dat hij veel met zijn vader meetrok op veldtochten o.m. naar Aquitanië. Dit land in het zuid-westen van Frankrijk gelegen was een gebied waar nog lang de romeinse geest, cultuur en beschaving hadden stand gehouden na de volksverhuizing. Het volk was dan ook zeer op onafhankelijkheid gesteld en tussen de jaren 760 en 768 moest Pepijn herhaaldelijk aldaar ontstane opstanden bedwingen. Dit lukte Pepijn niet eerder dan toen, door verraad, hun leider Hertog Waifar was vermoord. Pepijn heeft er niet lang plezier van gehad. Ziek kwam hij van de veldtocht terug en hij stierf in het najaar van 768.

Tevoren had hij een testament opgesteld waarbij hij Aquitanië verdeelde onder zijn twee zonen Karel en Karloman. Blijkbaar konden de twee broers niet zo best met elkaar overweg en meende Pepijn dat de zorg om dit las-

tige gebied hen beiden verenigd zou houden. In 769 kwamen inderdaad de Aquitaniërs in opstand en wel in het gebied dat Karel toegewezen is. Karloman weigert zijn broer bijstand te verlenen. Karel overwon evenwel de opstandelingen en vergat niet dat hij door zijn broer in de steek gelaten was. Ook versloeg hij daarna de Aquitaniërs in het gebied van zijn broer. Dit gaf evenwel opnieuw aanleiding tot broederstrijd. Dit werd eerst opgelost toen hun moeder Bertha als vredeachtster was opgetreden. Weldra probeerde Bertha zich meer in de politiek te doen gelden. Zij was vooral bezorgd over de nogal agressieve Longobarden. De Longobarden waren stamverwanten van de Germanen en vroeger hun bureu. Tijdens de volksverhuizingen in de 4e en 5e eeuw woonden ze meer ten oosten van de beneden-Elbe, maar trokken in de loop van de volgende eeuwen naar noord-Italië, waar ze een koninkrijk wisten te vestigen. Een deel van de Longobarden trok echter meer zuidwaarts en veroverden de hertogdommen Beneventum en Spoleto. Hiervandaan werd regelmatig het pauselijk gebied bedreigd omdat er vooral geleefd werd van roof en plundering. Vroeger behoorden deze gebieden tot het Byzantijnse keizerrijk en was ook de Paus hun onderdaan. De Byzantijnen zagen er weinig kans toe deze randgebieden blijvend te verdedigen. Rondom Rome bezaten de pausen land dat hen geschonken was door de eerste Christelijke Keizer Constantijn. Zoals we reeds zagen had Paus Stefanus, die geen hulp van de Byzantijnen verwachtte, zich al tot Pepijn gewend. Echter een aanzienlijk deel van de Frankische edelen was tegen deze "bescherming" gekant, omdat dit eventueel een veldtocht-ver-van-huis betekende. Bertha nu meende voor een oplossing te zorgen door een politiek getint huwelijk van haar zoon Karel. Deze had weliswaar al enige tijd een relatie met Himiltrude, die hem al een zoon met de naam Pepijn had geschonken, maar van een officiële huwelijk was nog geen sprake geweest daar zij van een te geringe afkomst was.

Met een delegatie vertrok zij naar de Longobardische koning Desiderius in Pavia, want deze wilde een van zijn dochters wel uithuwelijken. De naam van de dochter als Desiderata is niet met zekerheid bekend. Met Kertsmis in het jaar 770 vond het huwelijk plaats.

Had Bertha gemeend dat een huwelijk de oplossing was voor de politieke problemen, al gauw bleek anders. De Paus verzette zich zodra hij ervan hoorde en schreef een boze brief. 'Als Karel toch trouwde met een afstammeling van deze ontrouwe en stinkende Longobarden, dan zou hij met zijn goddeloze dienaren en alle goddeloze mensen in het eeuwig vuur verdoemd worden'. Het huwelijk had echter al plaats gevonden.

Karel was toen 28 jaar en begon zich blijkbaar toch te ergeren aan de inmenging van zijn moeder. Twee vrouwen die elkaar de hand boven het hoofd hielden ging hem te ver. Weliswaar had de Paus gezegd dat hij zijn brief gelegd had "op het graf van Petrus, als waarschuwing". Dit schijnt echter niet de enige reden te zijn geweest dat Karel na één jaar zijn nieuwe bruid naar haar ouders terug zond. Deze waren op hun beurt terecht woedend en zwoeren "eeuwige vijandschap" met de Franken. De Paus had geschreven over "het verraderlijke en uiterst doortrapte volk van de Longobarden, dat niet tot de volken der aarde behoorde gerekend te worden". Maar de Franken waren niet veel beter.

In 771 verbraken de Longobarden alle verdragen en vergrepen zich op grote schaal aan de landerijen en bezittingen van de Paus. Het jaar daarop vond Karel het nodig om hem bijstand te verlenen en viel hij Noord-Italië binnen. Hij ontmoette weinig weerstand van de kleinere steden die hij tegenkwam en zo langzamerhand begon hij de oorzaak hiervan te begrijpen.

De oorspronkelijke bewoners zagen de Longobarden eenvoudig als hun bezetters. Voor hen maakte het niets uit wie regeerde, als zij maar in vrede konden leven.

Karel trok hieruit de conclusie dat het beter was om zelf koning van de Longobarden te worden. Verona, de stad waar een zoon van Desiderius zetelde, bood nog hevig weerstand. Deze zoon, Adalgis, was gehuwd met de weduwe van Karels broer Karloman. Zij en haar zonen verdedigden zich verbeterd maar moesten zich toch overgeven. Ze raakten in gevangenschap en men hoort niets meer over hen. Adalgis vluchtte naar de Byzantijnse Keizer.

Karel trok met zijn leger verder naar de hoofdstad Pavia die nog negen maanden stand hield maar zich dan toch moest overgeven. Terwijl een deel van het leger in de stad Pavia bleef trok Karel met een ander deel naar de stad Rome.

De eeuwige stad en het pauselijk hof maakten op hem een overweldigende indruk. De definitieve val van het Longobardische koninkrijk was nu een feit. De Paus vergistte zich evenwel als hij meende grote gebieden van dit rijk nu in handen te krijgen. Karel beperkte zich tot een bevestiging van al die landen die hij van keizer Constantijn de Grote en van zijn vader Pepijn reeds ontvangen had.

Op de terugweg deed Karel opnieuw Pavia aan en liet zich kronen met de zogenaamde "ijzeren kroon". Deze bestond uit 8 platen zuiver goud, versierd met bladmotieven in email en edelgesteenten. Aan de binnenzijde werden deze platen bijeen gehouden door een ijzeren band waarin kleine deeltjes gesmeed waren van de nagel waarmee Christus aan het kruis was gehecht.

Karel was nu Rex Francorum et Longobardorum et Patricius Romanorum, koning van Franken en Longobarden en Patriciër van de stad Rome.

KAREL DE GROTE BRONZEN BEELDJE PARIJS LOUVRE

DE SAKSEN

Het was het jaar 774, Pavia was gevallen en de koning gekroond. Het leek het einde van een veldtocht. De hitte in de moerassen werkte verlamdend en zo kwam het Karel niet ongelegen dat hij hoorde over Saksische stammen die het de Franken in het Oosten weer eens dānig lastig maakten. Door boden onderricht liet hij een deel van het leger dwars door de Alpen trekken om de saksische plundersaars te verjagen. Hijzelf zou later komen met de tros van het leger. De Saksen had men al in de 5e en 6e eeuw tot het Christendom trachten te bekeren, maar dat was de Engelse missionarissen niet gelukt. Onder bescherming van Frankische troepen waren hier en daar in de grensgebieden wat kerken gebouwd die meestal door reizende priesters werden bediend. Willibrordus en later ook Bonifatius hadden als bisschop hierop het toezicht. Het overgangsgebied, een duidelijke grens tussen Franken en Saksen was er niet, was een open gebied en voor de Saksen een zeer gemakkelijk prooigebied bij hun plundertochten. Geregeld werden kleine nederzettingen overvallen en met de primitieve kerken geplunderd, terwijl het maar al te vaak gebeurde dat zij de nieuwe geloofsboden doodsloegen. Het was telkens een kleine guerilla-oorlog. In 772 tijdens de rijksdag te Worms besloot Karel er een eind aan te maken. Hij kreeg de edelen zover dat ze stemden vóór een veldtocht tegen de Saksen. Saksen was geen staatkundige eenheid maar een verzameling van kleine stammen die een stamhoofd als leider erkenden. Wat hen sterk bijeen hield was de "sippe", de familieband. Zij waren dan ook sterke tegenstanders van een centrale macht. De eerste veldslag in 772 was al meteen raak. De Saksen, niet berekend op geregelde strijd, moesten vluchtend hun woonsteden verlaten en zich terugtrekken. Door het snelle ingrijpen van de Franken moesten zij hun sterkte Eresburg achterlaten en tevens hun heilig-

dom de "Irmisul". Dit lag in een groot woud dicht bij Ersburg en bestond uit een enorme eikeboom omgeven door reusachtige balken om de takken te stutten. Men noemde die boom de "Heelalboom" en men zag hem aan voor de navel van de aarde. De daarbij gelegen woonhuizen en schatkamers van de priesters vielen in frankische handen. Karel liet de "Irmisul" omhakken en de andere heiligdommen met de grond gelijk maken. Hieruit kunnen we gelijk de conclusie trekken dat het Karel niet alleen te doen was om de Saksen te overwinnen, maar ook om hen tot het Christendom te bekeren. De Romeinen immers hadden meestal de veroverde gebieden de eigen religie laten behouden. Het ontstaan van de Pader-bronnen zagen de Franken als een wonderteken van God en een symbool van zijn instemming met het gebeurde. Paderborn ontleent er zijn naam aan. Intussen zinden de Saksen op wraak te meer nu hun nationaal heiligdom door Karel verwoest was. Zij ondernamen een vergeldingstocht in het zuiden en bijna was het door Bonifatius gestichte klooster te Fritzlar hieraan ten offer gevallen. Karel stuurde weer een aantal legerbenden die daar op hun beurt in Saksenland moordden en plunderden. Het kwam echter niet tot bezetting van het gebied wegens de vele ondoordringbare wouden en hun moerasen.

Karel liet het er echter niet bij zitten. Na eenmaal weer orde op zaken gesteld te hebben in Lombardije, rustte hij een expeditie uit in 775. In tegenstelling tot vroeger liet hij nu manschappen achter in gebouwde versterkingen. Maar niet zo gauw was Karel weg of de Saksen kwamen opnieuw opzetten en moordden de bezettingen te Eresburg en Syburg uit. Karel liet o.m. Eresburg weer opbouwen en nieuwe versterkingen aanleggen. Na die tijd waren er opvallend veel groepen die hun onderwerping kwamen aanbieden, zoals dat in mindere mate ook vroeger gebeurd was; doch nu moest men ook gedoopt worden en de saksische goden, zoals Donar, Wodan en Saxnot afzweren.

Karel beschouwde de onderwerping van de Saksen als de enige waarborg voor de veiligheid van zijn rijk. Achttien expedities zijn er voor nodig geweest en er is dertig jaar lang oorlog gevoerd.

Telkens weer kwamen stamhoofden hun onderwerping aanbieden en elke keer nam hij de zonen en dochters als gijzelaars mee naar west-Frankrijk, doch telkens staken zij de hoofden weer bijeen voor een opstand. Ook liet hij vele Saksen in Francië opvoeden in het Christelijk geloof.

De heimelijke weerstand tegen Karel vond zijn bron in het verzet van de saksische edele Widukind genaamd. Hij vuurde zijn mannen aan en als het verzet van de Franken te groot werd vluchtte hij naar de koning van Denemarken. Hij had trouwens gemerkt dat wanneer Karel zelf het leger aanvoerde hij er dan niet tegen op kon. Toen Karel tegen de Saracenen in Spanje optrok zag hij weer eens zijn kans en trok moordend en rovend het Frankenrijk binnen en kwam zelfs tot aan de Rijn. Van Keulen tot Koblenz waren kerken en kloosters verwoest. Langs de rivier de Lahn en over Fulda trokken de Saksen naar huis.

Onderworpen Saksen moesten dikwijls dienst doen in Karels leger; maar ook daar waren ze niet te vertrouwen. Tijdens een tocht tegen de Slaven liepen ze naar de vijand over en het gevolg was een zware nederlaag voor de Franken. Karels vazallen was het niet gelukt een behoorlijk resultaat te boeken. Karel moest persoonlijk een leger samenstellen en ook aanvoeren om de uiteindelijke overwinning te behalen.

In 780 trok hij met een groot leger op en het werd een enorme veldslag. Vele Saksen lieten het leven maar de aanvoerder Widukind gelukte het weer om naar Denemarken te vluchten. Karel in de mening dat de overwinning wel behaald was nu talrijke stammen hun onderwerping hadden aangeboden vertrok naar Francië, slechts een deel van zijn leger achterlatend. Hierop had Widukind gewacht en nadat de emoties van de strijd wat geluwd

waren, begon hij de stamhoofden weer opnieuw tot strijd aan te zetten, zodat Karel in 782 weer een leger moest uitrusten. Karel behaalde opnieuw de zege, maar nu was hij het helemaal moe. Na de strijd riep hij aan de rivier de Lippe bij Verden een openlucht Rijksdag uit. Voor zo ver bereikbaar moest iedere Saks komen. Toen ze bijeen waren liet hij de Saksen omsingelen door het leger en iedere man werd voor de keus gesteld of dood of iemand aanwijzen die hoorde tot de aanstokers. Deze laatste liet hij zonder verdere vorm van proces direct ter dood brengen. Naar de kronieken schrijven zouden 4500 Saksen zijn omgekomen.

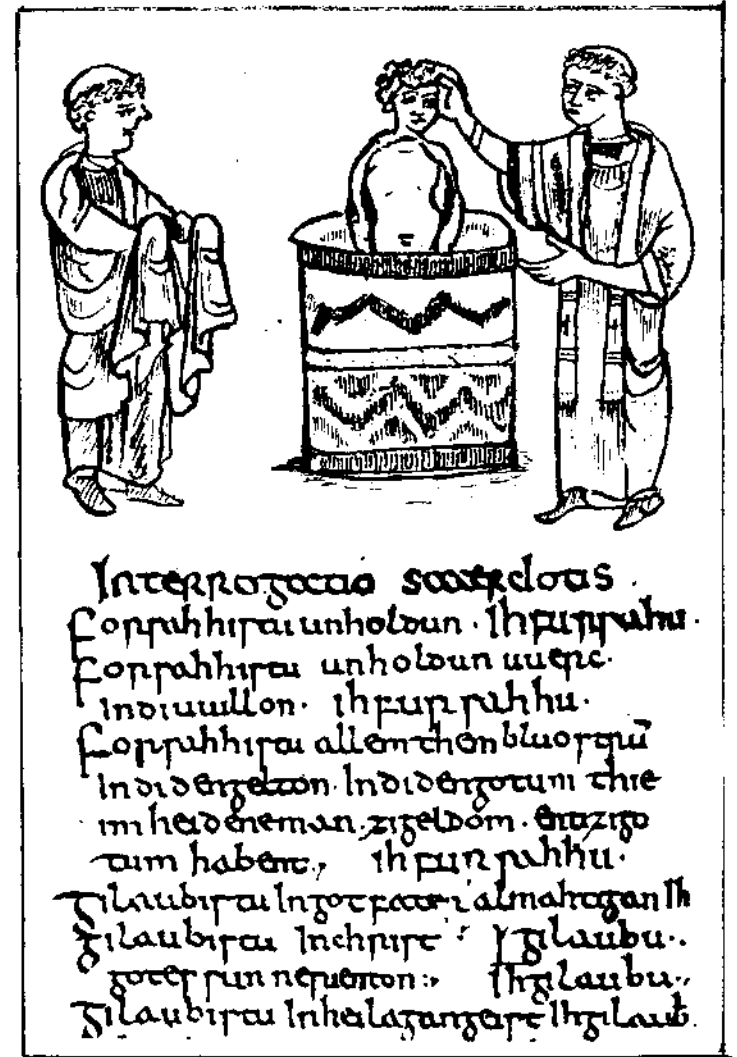
Later heeft Karel wel berouw gehad over zijn ondoordachte daad.

Widukind leidde nog drie jaren het verzet en Karel is telkens weer tegen hem opgetrokken, maar het grote verzet was gebroken. In 785 althans was Widukind bereid zich te onderwerpen. Ook Karel verlangde naar vrede en de twee groten kwamen tot een vergelijk. Widukind onderwierp zich en liet zich dopen. Dit gebeurde ver van zijn geliefd Saksenland in Attigny.

De Mare van Widukind zou nog lang voortleven in verhalen en legenden. In de ogen van de ridders en het volk was Widukind de ongrijpbare held. Zo vertelt men dat hij eens op de vlucht zijn paard voorzag van hoefijzers die achterstevoren aan de hoeven waren bevestigd zodat zijn achtervolgers de verkeerde richting insloegen.

Zelfs Karel was onder de indruk van zijn persoonlijkheid en toen Widukind vanwege de reis naar Attigny voor de eigen veiligheid om Frankische gijzelaars vroeg kreeg hij die van Karel.

De tekst van de gebruikte doopformule en de afzweringen zijn nog bewaard gebleven. Zeker zal hij door algehele onderdompeling gedoopt zijn. Na de doop verordende Karel dat er drie dagen lang geveest zou worden in zijn rijk en dat er dankdiensten in de kerken zouden worden gehouden.

Doop door onderdompeling (boven) en de formulie vóór de doop, waarin gevraagd wordt te verzaken aan de duivel, aan de goden Donar, Wodan en Saxnot; en te geloven aan de Almachtige God de Vader, de Zoon en de heilige Geest. (± 800. Domstiftsbibliotheek Merseburg).

Een reliekhouder in de vorm van een metalen bursa, aan de voorzijde versierd met emails en half-edelstenen, zou een doopgeschenk van Karel aan Widukind zijn geweest. Dan is er nog een schaal van jaspis die de doopschaal van hem geweest zou zijn. Beide voorwerpen behoorden tot het Stift van Enger bij Herford en werden in 1879 aan een Berlijns museum verkocht en horen nu tot hun grootste kunstschat. In Enger ligt hij ook begraven en zijn sterfdag 6 januari 806 wordt nog steeds feestelijk herdacht.

Mocht Karel gedacht hebben dat met de doop van Widukind de Saksen de wapens zouden strekken, dan had hij zich toch vergist. Nog tot 803 werd er hier en daar slag geleverd.

KAREL EN DE BEIEREN

Was Widukind een dappere tegenspeler van Karel, hertog Tassilo van Beieren was ongetwijfeld de meest tragische. Hij was een neef van Karel de Grote en tevens de laatste onafhankelijke hertog van Beieren. Reeds in de 6e eeuw werd hun onafhankelijkheid door de merovingische koningen gerespecteerd. Zijn voorouders waren gehuwd met frankische vorstinnen. Hun staatsrechtelijke vorm is echter nooit in documenten vastgelegd en dat is mede de ondergang van het Agilolfingische geslacht geworden. Tassilo is één jaar voor Karel de Grote geboren in 741 en zijn vader overleed al vroeg, zodat Hiltrud, de zus van zijn vader optrad als regentes. Zij overlijdt in 754 en twee jaar later neemt de dan 15-jarige Tassilo de regering over. In latere jaren is er een rivaliteit tussen Karel en Tassilo omdat deze laatste kon zeggen dat hij van koninklijke merovingische afstamming was. Reeds in 755 dwingt Pepijn hem om op het Hof te Noyon te bezweren hem en zijn zonen Karel en Karloman onderhorig te zullen zijn. Berta, weduwe van Pepijn raadt hem aan om evenals Karel een dochter van koning Desiderius

te huwen. Karel verstoot dit meisje en dat zal de verhouding tussen de twee families er wel niet beter op hebben gemaakt.

Dat Pepijn jarenlang tegen de Aquitaniërs oorlog voerde betekende dat intussen het Beierse Hertogshuis zich in een behoorlijke staatkundige onafhankelijkheid kon verheugen. Tassilo voelde zich via de Alpen meer met de Longobarden verwant, die het zuidelijke Alpengebied als hun terrein beschouwden. Wellicht droomde hij nog van één Beiers-Longobardisch-Frankisch rijk. In 763 had hij Pepijn nog tegen de Aquitaniërs geholpen, maar was toen ineens van het strijdtoneel verdwenen. Hij zou later nooit meer aan frankische veldtochten deelnemen. Deze 'desertie' werd hem later ook zeer kwalijk genomen, want als vazal was hij verplicht de koning bij te staan. Doch gezien de moeilijkheden met Saksen, Saracenen en Longobarden, wachtte Karel 25 jaar voordat hij hem in 788 de rekening presenteerde.

De Longobarden waren beslist niet cultuurloos. Niet alleen de Dom in Monza bevat een indrukwekkende schatkamer met longobardische kunst, ook andere musea. De prinses waarmee Tassilo trouwde heeft een werkelijk cultureel stempel gedrukt op Tassilo's hoofdstad Regensburg.

Op kerk-politiek gebied volgde Tassilo dezelfde methode als Karel. Ook streefde er naar de Paus aan zijn zijde te krijgen. Hij stichtte veel kerken en kloosters. Maar terwijl Karel zijn hele leven oorlog voerde, gelukte het Tassilo met liefst vier volken in het tegenwoordige Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije in vrede te leven. Hij probeerde ook met de franken-vijandige Awaren tot een vergelijk te komen. Dit nam Karel hem zeer kwalijk. Jarenlang probeerde hij Karel te ontwijken en pas in 781 kwam Tassilo naar de Rijksdag in Worms. Daar zwoor hij Karel opnieuw trouw. Maar opgestoot door zijn Longobardische vrouw en overmoedig geworden doordat Karel het te druk had met de Saksen kwam hij opnieuw

verschillende verdragen niet na en deed wat hem goeddacht. Zeker zal Karel hem geregeld brieven hebben gestuurd om hem te vorderen naar de jaarlijks te houden Rijksdag te komen om zich te verantwoorden. Maar hij weigerde en besloot de Paus te vragen te bemiddelen. Karel besloot hem te dwingen en kwam met legers uit drie richtingen opzetten. Tot een slag kwam het echter niet want de Beierse adel gewend aan de jarenlange vrede weigerden aan Tassilo hun dienst. Uiteindelijk besloot Tassilo met klein gevolg Karel tegemoet te treden op het Lechveld, waar deze met zijn leger de tenten had opgeslagen. Als teken van onderwerping gaf hij Karel zijn scepter. Karel gaf hem grootmoedig zijn scepter terug en benevens vele geschenken waaronder bijvoorbeeld een paard met gouden tuig. Tassilo ging naar huis met zijn edelen maar tevens in gezelschap van vele ambtenaren die erop moesten toezien dat Tassilo zijn verschillende verplichtingen na zou komen. Zij moesten eveneens alle beierse onderdanen de eed van trouw aan Karel laten zweren.

Het is wel zeker dat zijn vrouw Liudperga, dochter van de door Karel afgezette Longobardische koning de hand heeft gehad in het formeren van een opstand tegen de Franken. Haar broer Adalgis probeerde al jaren lang vanuit Byzantium, waar hij naar toe was gevlucht, een leger tegen Karel op de been te brengen. In Oost en Zuid-oost-Europa had Liudperga al vele medestanders, die echter niet zo veel konden uitrichten. Doch zowel de Paus als velen van de beierse adel zagen meer heil in een Frankisch rijk en lieten Tassilo in de steek. In 788 liet hij een rijksdag houden te Ingelheim waar ook Tassilo en vele edelen waren uitgenodigd. Het proces van hoogverraad was voorbereid en Tassilo en zijn gehele familie werd gevangen genomen. Karel veranderde de geëiste doodstraf in levenslange verbanning in een klooster te St.Goar. Ook zijn vrouw en zonen en verschillende adellijke personen uit Tassilo's omgeving die bij Karel geen vertrouwen hadden belandden in diverse

kloosters.

Karel lijfde Beieren bij zijn eigen rijk in. Eerst nog moest Tassilo in Ingelheim de hertogschat aan goud en zilver inleveren. Daarna vertrok Karel naar Regensburg om zich te laten inhuldigen. Hij liet Beieren als Hertogdom voortbestaan.

KAREL EN DE AWAREN

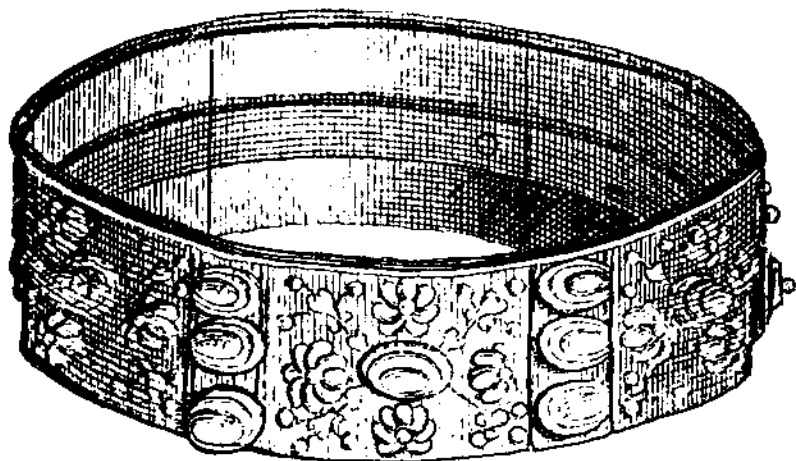
Het laatste volk dat Karel wilde onderwerpen waren de Awaren. In de tijd van de volksverhuizing waren Turks-mongoolse volken vanuit het Oosten hier in Europa terecht gekomen en hadden zich een woonplaats gekozen in het oosten van het tegenwoordige Oostenrijk en daarbuiten. Het waren nomaden en zelfs de Byzantijnen betaalden een hoge schatting om deze mensen maar rustig te houden. Hun hoofdman zetelde op een plaats waarom heen maar liefst negen wallen waren gebouwd. Zij waren evenals de Hunnen bekend om hun strijdmethoden waarbij ze gebruik maakten van kleine vlugge paardjes.

Na de afzetting van Tassilo voelden deze mensen een dreiging door de Franken en zij vielen daarom het Hertogdom binnen. Karel besloot ook dit volk te overweldigen. Hij liet zijn boden overal in het Rijk rondbazunen dat er missen moesten worden gecelebreerd en psalmen gereciteerd om God bijstand in de strijd te vragen. In 791 trok hij met een groot leger vanuit Regensburg tegen de Awaren op. Overal alles verwoestend, zagen zijn tegenstanders zich genoodzaakt tot de terugtocht. Doch uiteindelijk moesten op hun beurt de Franken zich terugtrekken. De Awaren volgden namelijk eenzelfde tactiek als de Franken. Zij hielden zich verborgen in de dichte wouden en de moerassen van waaruit zij telkens onverwachte aanvallen op het Frankische leger deden. Gedurende de volgende jaren liet hij de strijd tegen de Awaren grotendeels over aan zijn zonen. In 795 rustte hij zijn zonen uit voor de laatste slag. Hiertoe omsin-

gelde hij de Awaren en viel ze in de rug aan. De Awaren wilden echter geen oorlog al stelden zij zich ook fel teweer. Het schijnt dat Karel zijn tegenstanders toch had overschat. Vanuit Regensburg leidde Karel de troepenbewegingen, die uiteindelijk leidden tot de algehele ondergang van het Awarenvolk.

Een onmetelijke buit viel Karel in handen. Men had de Awaren steeds aangezien voor een arm volk, maar men was nu ontzet over zoveel goud en zilver dat ook onder het gewone krijgsvolk werd gevonden. Einhard meent dat dit de buit was die zij in vroeger eeuwen al aan diverse volken ontrukkt hadden. Zonder strijd viel de Franken de negenvoudige Ring van de Khan in handen in de buurt van Wenen.

De Awaren namen moeiteloos het Christelijk geloof aan. Het is merkwaardig dat ze als volk geheel uit de geschiedenis zijn verdwenen.

DE IJZEREN KROON VAN HET KONINKRIJK LOMBARDIJE

KARELS KRONING TOT KEIZER

Na 795 is er een betrekkelijke rust in Karels rijk. Weliswaar geven de Saksen nog reden tot ongerustheid; er breekt nu echter een tijd aan van welvaart. Karel laat in Aken zijn bezitting tot een groot paleis uitbouwen van waaruit hij regeert. Het is grotendeels gedaan met het reizen naar zijn diverse bezittingen. Veel laat hij over aan zijn boden de z.g. Missi, die controleren of alles zich in goede welstand bevindt.

Bij het paleis laat hij een grote hofkapel bouwen, waarvan de Karolingische kapel te Nijmegen een verkleinde weergave is.

Hier in Aken vormt zich rondom Karel een hofstaat waar allerlei geleerden uit de verschillende delen van zijn rijk samenkomen. Karels voorbeelden zijn Byzantium en Rome: dat wil hij navolgen, zo niet evenaren. Zeker is dat hij streeft naar de keizerstitel, al zouden de frankische documenten anders doen vermoeden. Reeds op het concilie te Frankfurt roepen Italiaanse bisschoppen hem aan met de titel: "rex et sacerdos", koning en priester. Deze betiteling komt na die tijd meer voor. Niet alleen behandelde Karel wereldlijke zaken, hij vaardigde ook kerkelijke wetten uit. Hier gingen kerk en staat al een eenheid vormen. Al vroeger hadden kerkelijke kroniekschrijvers het Frankische volk vergeleken met het uitverkoren volk van Israël. De veroveringen gingen samen met een, zij het gedwongen, christianisering van het betreffende volk. Was het vreemd dat men in Karel een nieuwe David of Salomo zag? In 797 begint de hof-theoloog en geschiedschrijver al te spreken over het "Imperium Christianum", het christelijk keizerrijk. De kroning in het jaar 800 begint zijn schaduw al vooruit te werpen.

Het kroningsverhaal neemt een aanvang bij het feit dat de oud en ziek geworden Paus Hadrianus op het kerstfeest van het jaar 795 sterft. Dit was een zware slag voor Karel, want 20 jaar lang was hij zijn vriend ge-

weest en zij hadden samengewerkt om van West-Europa een Christelijke gemeenschap te maken.

Toen hem het doodsbericht bereikte, liet hij overal doendiensten in de kerken houden. Alcuin, zijn beste geleerde en vriend liet hij een tekst maken en deze werd in een steen gebeiteld, welke steen men nu nog kan zien in de voorhal van de St.Pieter te Rome.

Als opvolger koos men een man van eenvoudige afkomst die de naam Leo III aannam. In Rome zelf was men met deze keuze niet erg gelukkig.

Meteen na zijn verkiezing haastte de Paus zich om aan Karel zijn onderwerping aan te bieden. Hierop zond deze zijn vertrouwde medewerker Angilbert naar Rome met geschenken en betuigde hij in een schrijven zijn vertrouwen in de Paus. Ondertussen had Alcuin een brief van de bisschop van Salzburg gekregen, waarin over het verleden van de paus een boekje werd opengedaan. Dit verleden zou bepaald niet smetteloos zijn geweest. Wat de inhoud was zullen we nooit weten, want Alcuin verbrandde direct deze brief. Misschien was alles uit pure jalouzie; aanhangers van Hadrianus hadden veel liever een ander op de troon gezien. Enkele jaren ging het nog goed maar na verloop van tijd vormden zich twee partijen en in 799 barstte de bom.

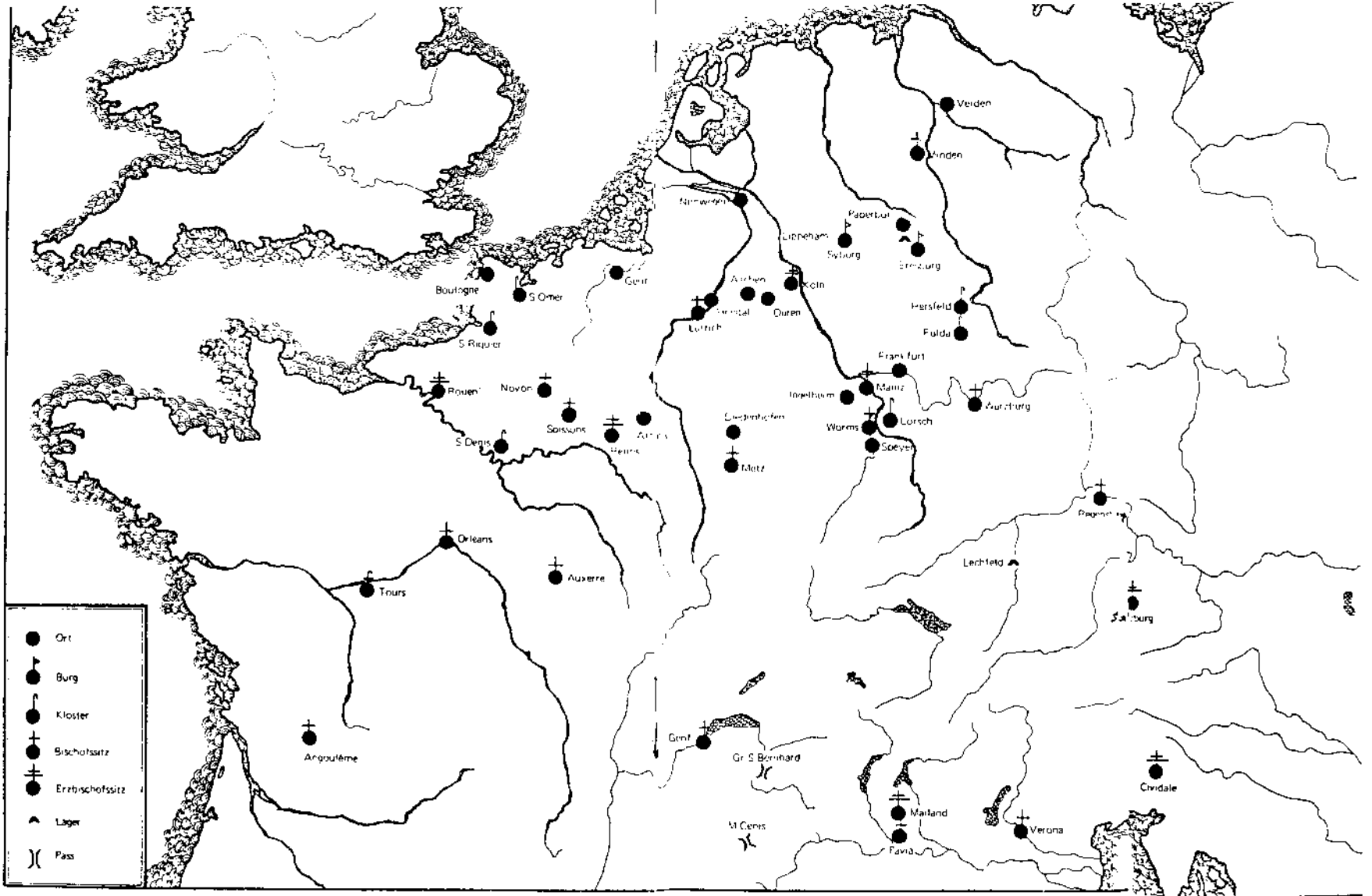
Op St.Marcusdag trok de Paus in een feestelijke stoet en onder het zingen van de litanie van Allerheiligen naar de kerk van St.Laurentius. Opeens kwamen enkele van zijn eigen functionarissen naar de Paus toe onder voorwendsel hem iets te moeten zeggen en overmeesterden hem. In de nabijheid waren nog meer samenzweerder en er brak paniek onder de menigte uit. Hierdoor werd de kans gegrepen om de Paus naar een klooster te brengen en hem gevangen te houden. Karel had evenwel aan de Hertog van Spoleto bevolen een oogje in het zeil te houden daar in Rome en deze gelukte het om de Paus vrij te krijgen. Karel was over het voorgevallene onderricht en gaf bevel de Paus naar Paderborn te brengen waar hijzelf verblijf hield.

De Paus verbleef twee maanden aan het hof van Karel en nadat verschillende gesprekken waren gevoerd ook aangaande de tegen hem uitgebrachte beschuldigingen, besloot Karel de Paus onder bescherming van Frankische troepen weer naar Rome terug te laten brengen. In het gezelschap van de Paus zond Karel vijf Frankische bisschoppen mee en drie Graven. Zij moesten namens Karel onderzoeken wat er in feite aan de hand was geweest. Het moet wel een klein legertje zijn geweest dat de Paus naar Rome terugbracht. Blijkbaar was Karel toch niet zo overtuigd van de onschuld van Leo.

In Rome werden door de samengestelde commissie de vóóren tegenstanders gehoord maar men kon niet overtuigd raken van schuld aan de gewraakte feiten. Uiteindelijk nam Karel het besluit om zelf naar Rome te gaan. Hieruit blijkt het grote belang dat hij hechtte aan de juiste man op die plaats in Rome om de westerse christenheid te besturen. Eenmaal in Rome aangekomen kwam Karel tot dezelfde conclusie. Ontevredenheid heerste er onder de adel, omdat de gekozen Paus van geringe afkomst was. Jalouzie was de drijfveer van de haat en de beschuldigingen konden ook niet met bewijzen gestaafd worden. Streven van adellijke lieden die nu weinig kans van benoeming tot een hoge post hadden, speelde ook een belangrijke rol.

Karel stelde aan de Paus voor dat hij in het openbaar in de St.Pieter de zogenaamde "reinigingseed" zou afleggen. Dat betekende een onder ede afgelegde verklaring van onschuld aan het hem ten laste gelegde. Dat gebeurde enkele dagen voor Kerstmis in het jaar achthonderd.

Het was een feestelijk gebeuren die Nachtmis in de St. Pieter. Na de derde Mis, de zogenaamde Dageraadsmis, vertoefde Karel nog enkele ogenblikken in gebed bij het graf van de H.Petrus, de Confessio. Terwijl hij opstond kwam de Paus op hem toe met een diadeem in de hand en kroonde hem tot Keizer.

Op dit ogenblik hadden de aanwezigen gewacht en onder aanvoering van het koor zong men hem toe:

"Aan Karel, de zeer vrome Augustus, de door God" gekroonde en vredebrengende Keizer der Romeinen, zij leven en overwinning"...

en voordat Karel van zijn verbazing was bekomen nam het volk de kreet over. Leo wierp zich voor Karel ter aarde en kuste de zoom van zijn mantel naar oud romeins en byzantijns ritueel.

Driemaal, zowel in het latijn als in het grieks had men bovenstaande wens gezongen. Was het in het grieks omdat juist enkele dagen voor Kerst Byzantijnse gezanten in de stad waren aangekomen; men weet het niet. Het was pas voor de tweede maal dat Karel op aandringen van de Paus zonder frankische kledij de St.Pieter was binnengegaan. Hij droeg naar romeinse trant een lang kleed tot op de voeten dat bijeen gehouden werd door een met juwelen bezette gordel. Hieroverheen een wijde mantel en aan zijn voeten rijkversierde sandalen.

Er is onder geleerden veel gediscussieerd over de betekenis van Karels kroning, waardoor een westers keizerschap werd ingesteld tegenover een byzantijns, dat veel oudere rechten had. Men heeft ook naar voren gebracht dat het een slimme geste van de Paus is geweest om zelf het initiatief tot de kroning te nemen. Daardoor suggereerde hij tevens voor de volgende generaties dat alleen de Paus de macht had iemand tot keizer te kronen. Immers van oudsher hief het volk de legeraanvoerder op een schild boven de menigte uit en eerst daarna zalfden de bisschoppen de gekozene. Doordat de acclamatie van het volk niet werd afgewacht gaf de Paus te kennen dat de titel "Romeins Keizer" een pauselijk geschenk was. Voor het eerst werd in pauselijke documenten de naam van Karel vóór die van de Paus genoemd en kwam de naam Karel voor op pauselijke munten. Later beweerde Einhard dat als Karel gewe-

KAREL DE GROTE IN DE DOOR HEM GESTICHTE KERK
TE MUSTAIR (Zw.)

ten had dat hij door de Paus tot keizer gekroond zou worden hij niet de kerk was binnengegaan. Hij schreef dit twintig jaar na 's Keizers dood. Mogelijk heeft Einhard dit alleen gezegd om uit te laten komen hoe nederig Karel eigenlijk wel was. Wat ervan zij; het was een mijlpaal in de Europese geschiedenis en ook een kroon op Karels werk.

Pas in de zomer kwam Karel weer in Aken aan waar hij tot 803 bleef. In het jaar 802 vond in Aken de eerste keizerlijke Rijksdag plaats. Hij vaardigde meteen nieuwe maatregelen uit. Eerstens moesten alle onderdanen een nieuwe eed afleggen aan hem als keizer. Ieder werd nogmaals ingescherpt de eigendommen van keizer en kerk te respecteren. Bijzondere aandacht had hij voor de minder bedeelden en hij beval dat horigen en lijfeigenen goed behandeld dienden te worden. Ook de "missi", de boden kregen grotere volmachten waardoor ze bij mistoestanden namens de keizer konden ingrijpen. Omdat ook vroeger al herhaaldelijk door Karel daarop was gewezen kan men veronderstellen dat er behoorlijk de hand mee was gelicht. De nu uitgevaardigde "Capitularia" zijn dikwijls fel van toon en men krijgt de indruk dat het Karels eigen woorden zijn. De scriptoren gaven dikwijls Karels bevelen weer in een afstandelijke en ambtelijke woordkeuze. Met deze voorschriften stuurde hij de boden door het gehele rijk.

KARELS LAATSTE JAREN

De laatste jaren van Karels leven zijn betrekkelijk rustig geweest. Hij begon zijn keizerschap hoe langer hoe meer te zien in verband met zijn zorg voor de christelijke kerk, het zieleheil van de mensheid en van hemzelf. Nu hij 65 geworden was begon hij zich toch zorgen te maken om zijn opvolging. Daartoe riep hij zijn drie zonen te Aken bijeen. Zij hadden gelijke rechten, een systeem dat nog dateerde uit de tijd van Pepijn. Het was niet zo dat de oudste zoon de troon erfde. Helemaal tot een vergelijk kwamen ze niet, want aan wie nu de keizerlijke waardigheid gegeven zou worden bleef een vraag. De volgende gebeurtenissen zouden echter de doorslag geven.

Op 8 juli 810 stierf Pepijn die koning was in Italië. Het bericht bereikte Karel toen hij in Verden was, dat in Saksen ligt. Hij reed direct terug naar Aken. Op het ogenblik dat de keizer bij het aanbreken van de dag de tenten liet afbreken om verder te rijden, vloog er een meteor door de lucht. Zijn paard schrok hevig hiervan en begon te steigeren en wierp zijn berijder af. Hoewel Karel niet gewond was zag hij er een boos voorteken in. Dat kwam inderdaad, want het volgend jaar stierf zijn zoon Karel op de leeftijd van 39 jaar. Op deze zoon, de oudste, had hij zijn hoop gesteld en hem als eigenlijke troonopvolger het voorname deel van het rijk willen nalaten.

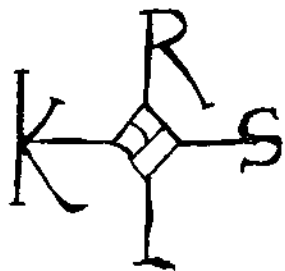
Nu had hij nog maar één zoon in leven, Lodewijk. Bezigt met de gedachte dat zijn gezondheid de laatste jaren al achteruitging en geplaagd door de jicht, waarvoor hij in Aken de warme geneeskrachtige bronnen gebruikte, riep hij een Rijksdag te Aken bijeen.

In het voorjaar van 813 liet hij op vijf verschillende plaatsen concilies houden. In september 813 nadat alle verslagen van deze concilies binnen en besproken waren riep hij de rijksgroten voor de volgende zondag bijeen in de Hofkapel, de tegenwoordige Dom.

Een munt, geslagen rond het jaar 804. De beeltenis van Keizer Karel de Grote wordt omgeven door de letters:

CAROLUS IMP (erator) AUG (ustus)

Monogram van Karel de Grote als handtekening onder een document.

Aileen de twee streepjes in het ruitvormig middendeel tekende hij zelf. (Afkomstig uit Aken)

In het bijzijn van deze hoog-adelijken en in aanwezigheid van velen uit het volk kwamen Karel en zijn zoon binnen. Karel droeg de koningsmantel en de kroon op zijn hoofd en nadat het rumoer verstomd was vroeg Karel aan alle aanwezigen van hoog tot laag of zij het er mee eens waren dat hij de keizerlijke waardigheid overdroeg aan zijn zoon. "Allen antwoordden dat het een ingeving van God was". Nadat Lodewijk beloofd had zijn onderdanen goed te zullen dienen "beval zijn vader hem de andere kroon die op het altaar lag, met zijn eigen handen op te nemen en op zijn hoofd te zetten. Dit ter herinnering aan al hetgeen zijn vader hem bezworen had te doen. Dit deed Lodewijk. Dan woonden zij samen de Mis bij waarna zij naar het paleis terugkeerden," aldus de levensbeschrijving die Iheganus later van Lodewijk, genaamd de Vrome, samenstelde.

KARELS DOOD

Vóór september in 813 was Karel al ziek van de jacht in de Ardennen thuisgekomen. Zoals ook in voorgaande jaren had hij zich na de dood van twee van zijn zonen trachten te verstrooien door de jacht wat in zijn jonge jaren reeds zijn lust en leven was. Bij een wilde jacht verwondde hij geducht zijn voet en een tijdlang was hij bedlegerig maar knapte toch weer op. Maar in die laatste jaren waren er veel onheilspellende voortekens geweest zoals een zonsverduistering en enkele maansverduisteringen. Ook stortte op onverklaarbare wijze de zuilengang in die het paleis met zijn hofkapel verbond. Hij moet zijn dood hebben voelen aankomen. De laatste jaren gaf hij zeer veel weg aan kostbaarheden. Kerken en kloosters deelden hierin mee en ook de armen vergat hij niet. Na zijn dood zouden de erfgenamen slechts ééntwintigste van alle kostbaarheden krijgen, zoveel had Karel reeds tijdens de laatste jaren weggeschonken. Na september bracht hij veel tijd door in gebed en met

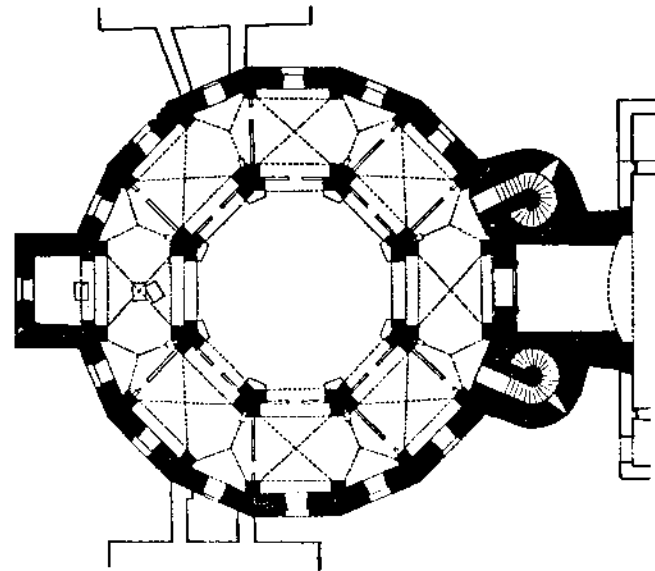
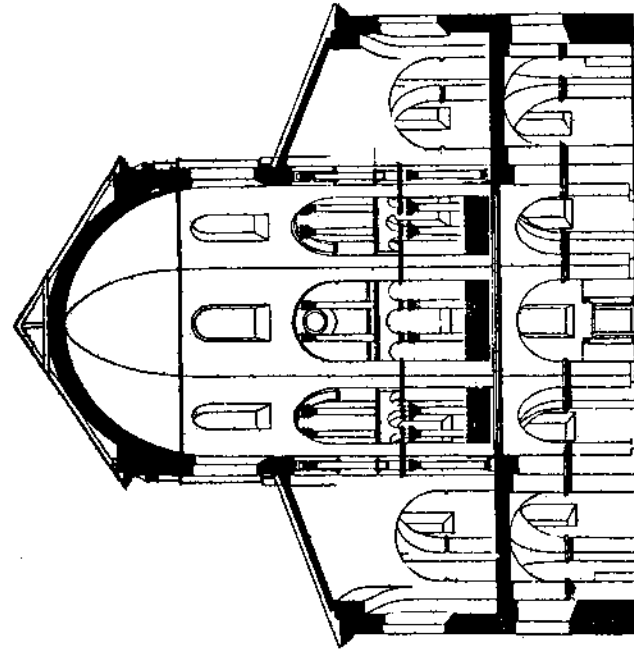
het lezen van theologische boeken. Toch nam hij geregeld nog warme baden en hij sloeg alle raadgevingen van zijn artsen in de wind. Reeds vroeger was hij al gewend bij pijn en koorts deze hard te bestrijden en zich van spijzen te onthouden. Hij dronk dan alleen wat. Zo ook nu, maar zijn ouder wordende lichaam was tegen dit paardemiddel niet meer bestand.

Na het gebruik van een warm bad kreeg hij opnieuw koorts en van dit ziekbed stond hij niet meer op. Zijn laatste daad was het ontvangen van de H.Eucharistie, als reispilze hem toegediend door zijn aarts-kapelaan. Op 21 januari 814 overleed de grote keizer.

Reeds enkele dagen daarna begroef men hem in de kapel die hijzelf had laten bouwen. Karel had geen enkele aanwijzing gegeven waar hij begraven moest worden. Zelfs zijn zoon Lodewijk was niet bij de begrafenis aanwezig.

Boven zijn graf zou de volgende inscriptie zijn aangebracht:

In dit graf rust het lichaam van Karel de Grote
de grote en rechtgelovige Keizer
die roemvol het Rijk der Franken vergrootte
en 47 jaar lang gelukkig geregeerd heeft
Hij stierf meer dan 70 jaar oud in het jaar
des Heren 814 in de 7e edictie, de 5e dag voor
de kalenden van februari (28 januari).

De Kareliskapel van Aken, de grote te Aken
plattegrond en doorsnede

KAREL DE GROTE TE NIJMEGEN

Na het voorafgaande gelezen te hebben zal de lezer ongetwijfeld zich afvragen wat de rol geweest kan zijn van de burcht van Karel de Grote te Nijmegen.

Evenals zijn vader bezat Karel grote landgoederen die zijn persoonlijk eigendom waren. Te midden van elke bezitting stond een versterking, later Palts genoemd. Een beambte, later burchtgraaf genoemd beheerde namens Karel het landgoed terwijl Karel op gezette tijden persoonlijk een kijkje kwam nemen. Nu lag Nijmegen aan de grens van het Rijk en heeft politiek gezien in die tijd praktisch geen rol gespeeld. Wij krijgen de indruk dat hij te Nijmegen vooral rust zocht. Als we de ligging van het Valkhof zien aan de machtige rivierarm de Waal is dit gemakkelijk te begrijpen. Karel is er meestal gedurende de wintermaanden, vierde hier het Paasfeest en trok dan van hieruit naar andere delen van zijn rijk.

De eerste maal dat Nijmegen vermeld wordt is in 777. Hij komt dan van Herstal, waar hij Kerstmis heeft gevierd. In Nijmegen heeft hij nog diverse besprekingen, waarvan documentair alleen vaststaat dat hij goederen schenkt aan de St.Maarten, later Domkerk te Utrecht en grond "aan de kerk Upkirika boven Dorestad".

Ons reeds bekende Einhard schrijft 20 jaar na Karels dood: "Zo gebon hij met de bouw van zeer vele kunstwerken in verschillende plaatsen van zijn rijk....een niet ver van de stad Mainz, bij de villa genaamd Ingelheim, een ander te Nijmegen aan de rivier de Waal...."

Men kan vermoeden dat de eenvoudige versterking tussen de jaren 777 en 800 uitgroeide tot een echte Palts, want eerst in 804 reist hij van Aken naar Nijmegen waar hij het Paasfeest viert. Twee jaar later in 806 is hij weer hier. Volgens dezelfde "Koninklijke Frankische Annalen" komt hij stroomafwaarts van de Moezel en dan via Rijn en Waal bij het Valkhof aan. Weer staat er: " De Keizer.....en vierde daar de heilige vastentijd van 40 dagen en het zeer heilige Paasfeest."

Dezelfde annalen vermelden een bezoek aan Nijmegen in het voorjaar van 808. Er staat: " De winter was toen zeer zacht en ongezond. En toen de lente begon vertrok de keizer naar Nijmegen en keerde na daar de vastentijd van 40 dagen doorgebracht en ook het heilig Pasen gevierd te hebben wederom naar Aken terug."

Het is de laatste documentair gestaafde vermelding van een verblijf van Karel te Nijmegen. We kunnen zeker veronderstellen dat Karel meerdere malen hier is geweest en zeker in de tijd na 777 toen de burcht gebouwd werd. Dat de burcht werkelijk na 800 afgebouwd is kunnen we niet alleen concluderen uit wat Reinhard schrijft maar ook uit het feit dat zijn zoon Lodewijk de Vrome in het jaar na Karels dood in 815, twee maal een bezoek aan Nijmegen brengt en er nadien nog liefst zeven maal verblijft.

NASCHRIFT

We hebben geprobeerd met dit korte verhaal het levensbeeld te schetsen van een groot man. Veel moest onbesproken blijven maar datgene wat Karels doen en laten beheerste is vermeld. We hopen in volgende jaren in de gelegenheid te zijn om veel onderwerpen die karakteristiek zijn zowel voor zijn leven als voor zijn tijd nader tot leven te brengen door middel van afzonderlijke thema-geschriften.

Henk Schoonwater.

Arnhem- februari 1988.

T i j d s t a b e l (vervolg)

- 751 Pepijn zet met toestemming van de Paus de laatste Merovingische koning af.
- 754 Paus Stefanus II vraagt Pepijn om bescherming tegen de Longobarden. Begin Kerkelijke Staat.
- 765 Voor het eerst wordt Aken genoemd omdat Pepijn daar het Kerstfeest viert.
- 768 Pepijn sterft; her Rijk verdeeld onder Karel en Karlomann.
- 771 Karlomann sterft en Karel wordt alleenheerser.
- 772 Begin van de Saksen-oorlogen.
- 773/4 Op aandringen van Paus Hadrianus I onderwerpt Karel het Longobardische koninkrijk.
- 785 Onderwerping van de Saks Widukind.
- 788 Tassilo wordt als laatste onafhankelijke Hertog afgezet.
- 791/5 Expeditie en verovering van de Awaren.
- 799 Paus Leo III vlucht uit Rome naar Paderborn.
- 800 Karel de Grote tot Keizer gekroond door Leo III in de Kerstnacht.
- 804 Einde van de Saksenoorlog.
- 806 Verdeling van het Rijk van Karel de Grote onder zijn drie zonen, waarvan er twee al spoedig sterven.
- 812 Karel wordt door Byzantium als Basileus en Imperator erkend.
- 814 Karel sterft op 28 januari te Aken.

L i t e r a t u u r

- Karl der Grosze: W.Braunfels 1965
- Werdendes Abendland: Katalog Essne 1956
- Karl der Grosze und seine Zeit: F.A.Brockhaus 1966
- Das Zeitalter des Glaubens: W.Durant
- Karl der Groszen, Werk und Wirkung: Expositie-Katalog Aken 1965
- Glorie der Middeleeuwen I: Den Haag 1965
- Feudalism: F.I.Ganshof Londen 1935
- Widukind von Corbey: H.Beumann, Weimar 1950
- Deutsche Geschichte unter den Karolingern: Darmstad 1959
- A History of early medieval Europe: M.Deansly Londen 1956
- Le Couronnement imperial de Charlemagne: R.Folz Paris 1964
- Die Deutsche Kaiser: G.Jaekel München 1980
- Das Frümiddelalterliche Imperium: E.Kubach- V.H. Elbern Baden Baden 1968.

T i j d s t a b e l

- 732 Karel Martel redt West Europa van de Arabieren door deze in de slag bij Tours te verslaan.
- 741 Dood van Karel Martel, het land wordt verdeeld onder zijn twee zonen Karlmann en Pepijn.
- 742 Karel de Grote geboren.

-EEN RELIEK VAN KAREL DE GROTE IN NIJMEGEN.-

door Henk Schoonwater.

Een Nijmegenaar hoort vaak met enige trots zijn woonplaats 'keizerstad' noemen.

U weet, Karel de Grote bouwde hier een paleis, later het 'Valkhof' genaamd, waarmee hij de grondslag legde voor de status van deze stad.

Toch zullen slechts weinig Nijmegenaren weten dat hun Karel ook als een heilige is vereerd.

Om dit te kunnen verklaren, zullen we eerst eeuwen moeten teruggaan, want de naam 'Karel de Grote' heeft al meer dan duizend jaren een grote betekenis hier in de geschiedenis van west-Europa. Karel heeft zijn bijnaam 'de Grote' niet voor niets gekregen.

Tot in onze eeuw bleef hij bekend als 'de' strever naar èèn europees rijk. Het leven van deze vorst werd na zijn dood al spoedig omgeven door legenden zoals bij vele 'groten' uit de historie. De bedoeling hiervan was, om deze levens steeds mooier te laten zien. Het menselijke ging hierdoor verbleken, de man met zijn kroon werd een supermens, de superman werd een held, waarna de held in een soort heilige veranderde.

Zelfs heden ziet men dit nog wel gebeuren, omdat wij nu eenmaal 'grote voorbeelden' nodig hebben. Ook Karel onderging dit lot, en werd eveneens 'opgehemeld'.

De biograaf Einhard, begon na de dood van zijn keizer onmiddellijk diens levensgeschiedenis te beschrijven. Hierin komen al direkt de grote verdiensten van Karel naar voren als grondlegger van het christendom dat geheel op Rome was gericht. Hij legde ook de basis voor een kerkelijke organisatie die zelfs heden nog in grote lijnen onveranderd is. Ook bevestigde hij een liturgie die eveneens uit Rome afkomstig was.

Met de komst van het christendom begon de beschaving onder de Franken en de Germanen.

Voor Karel waren dit geen geringe verdiensten. Na de geschiedschrijver Einhard heeft een onbekend Saksisch dichter rond 850 veel Karels lof bezongen. Een eveneens onbekende monnik uit het klooster van Sankt-Gallen afkomstig, verzamelde de hem ter ore gekomen feiten, verhalen en legenden die over Karel toen al in omloop waren. Breed uitgemeten komen Karels vroomheid dapperheid en wijsheid naar voren. Hij wordt hier als een westerse koning Salomo uit de bijbel beschreven. Op miniaturen uit die tijd staat hij dan ook als zodanig afgebeeld, zetelend op de troon der wijsheid, een voorbeeld voor toekomstige heersers.

In 884 maakt de monnik; Otkar de Stamelaar, het nog mooier. Hij laat Karel Karel naar het heilig-land reizen. Tijdens deze pelgrimsreis ontmoet hij dan de beroemde vorst uit Arabië; Harun al Raschid. Deze is zo onder de indruk van Karels persoonlijkheid, dat hij niet alleen rijke geschenken en vele reliquiën geeft, maar hem ook nog beloofde om voortaan namens Karel als voogd over zijn eigen land te regeren!

Toch zit in de kern van dit verhaal een geschiedkundige waarheid.

De rijksannalen vermelden bij het jaar 799, dat een monnik uit het Heilig-land in opdracht van de patriarch van Konstantinopel, naar Aken komt en daar relieken van Christus en Maria aan Karel heeft overhandigd die nog heden de kern vormen van de 'Domschatten' aldaar. De schenking van deze relieken, worden hier dus direkt met Karel de Grote verbonden. Geen wonder dus dat jaren later, in de tijd van keizer Frederik I (Barbarossa), een geestelijke die de opdracht van hem kreeg een levensbeschrijving over Karel te maken begint met het opschrift: 'Over de heiligheid, verdiensten en roem van de zalige Karel

de Grote'. Dit boek dat later ook veelvuldig met de hand werd gecopieerd werd als het ware de inleiding op het heilig verklaren van Karel.

Het ene grote rijk, was ook de wens van Barbarossa. Daarvoor voerde hij vaak vele onmenselijke veldtochten. De paus in Italië en de koning van Frankrijk waren de voornaamste tegenstanders. Frederik zag kans een tegenpaus te benoemen die de naam aannam van Paschalis de derde. Met zijn toestemming verklaarde Barbarossa in de Dom te Aken, Karel tot heilige.

Hij haakte daarmee in op een algemeen volksgevoel in Duitsland maar eveneens in Frankrijk. Het was toen de tijd dat het volk iemand heilig verklaarde terwijl de paus dit alleen maar bekrachtigde.

Het heilig verklaren had tot gevolg dat het lichaam van Karel uit de antieke romeinse sarcofaag werd gehaald en in een kostbare kist werd gelegd. Barbarossa gaf tegelijkertijd het bevel een nog mooiere schrijn te vervaardigen maar de voltooiing ervan heeft hij niet meer mogen meemaken. Zijn kleinzoon Frederik II heeft dit meesterwerk pas in 1215 op kolommen achter het hoofdaltaar in de Dom te Aken laten plaatsen.

Het vieren van Karels-sterfdag, op 28 januari hield tevens in dat er een tekst werd samengesteld voor de Mis-viering. In het Sequentia-gezag, dat tussen Epistel en Evangelie-voorlezing plaats vindt, zingt men de woorden;

'Licht van Christus kerk en edelsteen zijt Gij geweest. -Gij zijt de bloesem van de vorsten en beschermheer der wereld. Voorbeeld der heersers, bron van recht en toetssteen van de wet. Gij roem van de Franken, verhoor de gebeden van Uw dienaren.'

En nog altijd zingt men in Aken na de H.Mis het lied: 'Urbs Aquensis, urbs regis... Stad Aken, stad der koningen...' En verder ... 'Vorst, Gij die het rijk van

Christus hebt uitgebreid, Gij die met Christus verheerlijkt heerst, heilige vader Karel, U eert hier Uw volk...'

Dat de Nijmegenaren van toen de gebeurtenissen in de stad Aken volgden is zeker. In 1230 werd Nijmegen de 'rechten en vrijheden' verleend die ook de overige rijkssteden genoten. Men begon zich hier min of meer de gelijke te voelen van Aken. In dit kader moet ook de vergroting van de burcht gezien worden, waar Barbarossa al mee begonnen was en zijn zoon de opdracht gaf: 'Zorg ervoor dat Keizersweert en Nijmegen afgebouwd en zeer goed bewaakt worden, omdat wij dat zeer nuttig achten'.

De verpanding van de burcht in 1247 en het graven van een gracht rondom de burcht was oorzaak dat de parochie kerk die aan het voorplein stond werd afgebroken. De tegenwoordige Voerweg is nog een restant van deze gracht.

Een nieuwe parochie-kerk, de St.Steven, werd gebouwd en volgens aantekeningen in de kroniek van Willem van Berchen, ontstaan in 1460, zou de heilige Albertus de Grote, bisschop van Keulen bij de inwijding in 1272 ook een kostbare relik hebben geschonken, een armbteen van de heilige Stefanus. Vanwege deze relik veranderde men ook het patronaat van de oude kerk van Gertrudis in St.Stefanus voor de nieuwe parochie-kerk.

Bisschop Albertus was zeer bevriend met graaf Willem de tweede, toekomstige keizer van de Duitse landen. Deze vriendschap moet wel zeer hecht zijn geweest. Albertus deed zelfs een 'wonder' omwille van deze vriendschap. In 1249 n.l., op het feest van Driekoningen, kwam Willem hem met een grote ridderschaar bezoeken in een klooster dat daar geen ruimte voor had. Niettegenstaande het midden in de winter was,

liet hij in de kloostertuin tafels gereed zetten. De ridders vonden dit maar vreemd want ze hadden het koud. Maar, langzaam werd het buiten warmer, er kwamen blaadjes aan de bomen, de vogels zongen hun lied en toen het eten opgediend werd was er een behagelijke temperatuur...

Men kan er van denken wat men wil, maar dat Albertus veel voor graaf Willem over had is zeker. Juist in die tijd, 1271 tot 1276, werden verschillende kerken in noord- en zuid-Nederland door hem ingewijd. Zo kan het dus mogelijk zijn dat Albertus misschien op aandringen van Willem voor de kapel op de burcht een kleine reliek van Karel de Grote heeft medegebracht, als een soort pendant van de grote reliek van de hl. Stefanus. Deze was toch de patroon van het Frankisch koningshuis, waartoe Karel behoorde. Wat de Stevenskerk betreft kunnen we misschien nog verder gaan. Deze kerk heeft ook een reliek gehad met een grote splinter van het hl. Kruis. Was deze misschien door Albertus meegebracht? Bekend is naamlijk dat Albertus ook deze relieken schonk aan het klooster in Keulen waar hij vaak verbleef.

Deze relieken waren hem weer geschonken door Lodewijk de Heilige, koning van Frankrijk. Hij had ze van een kruistocht naar het heilig land meegebracht. Albertus was tussen 1243-1248 en in 1256 in Parijs. De arm-relik van Stefanus zal dan ook zeker uit Parijs afkomstig zijn geweest, omdat Keulen en Aken nooit de beschikking hadden over een Stefanus-relik van enige omvang.

Dat de reliek van Karel de Grote in Nijmegen slechts weinig verering heeft genoten, lag aan twee feiten: Ten eerste omdat zij in bezit was van de burcht-kapel en ten tweede omdat een verering in Nijmegen niet was toegestaan omdat de stad tot het diocees Keulen behoorde. Het Bakkersmissaal uit 1482, nog bewaard in

het museum 'De Commanderie' bevat geen feest van Karel de Grote in het kalendarium en ook natuurlijk geen misformulier.

Op de 28e januari, de sterfdag die in Aken zo plechtig wordt gevierd, staat in het Nijmeegs missaal: 'octava Agnetis', de octaafdag van de hl. Agnes. Liturgisch gezien een 'vrije' dag, waarop het feest van Karel wel een plaats had kunnen vinden. Op 11 januari lezen we merkwaardig genoeg, de gedachtenis aan de sterfdag van een der Drie-Koningen, de hl. Balthasar: 'Dies obitus tercii regis'.

Ook het overbrengen der relieken van de Drie-Koningen vanuit het veroverde Milaan door Keizer Barbarossa en bisschop Reinald van Dassel op 23 juli 1146 wordt herdacht. Zo laat dit missaal kerkelijke rivaliteit tussen Aken en Keulen zelfs naar voren komen.

Dat Albertus de Grote meerdere relieken hier bracht, kan men voorzichtig concluderen uit het feit dat een inventaris-opgave nog vermeld: De zweetdoek of het omhulsel (sudarium sive lintheum) van de hl. Stefanus, wat naar alle waarschijnlijkheid zo moet worden gezien, dat Albertus meerdere relieken had meegebracht gewikkeld in een kostbaar weefsel, misschien van Byzantijnse afkomst.

Helaas zijn we over alles slecht ingelicht. De ongunstige tijden, in dit geval de reformatie met zijn oorlogen hebben niet alleen de kerkelijke kunstwerken, maar ook praktisch alle documenten vernietigd. Begin 17e eeuw verkocht het stadsbestuur alles waar men geen financieel belang bij had. Zilverwerk, monstransen, kelken en reliekhouders werden in de jaren 1592-93 naar Amsterdam gebracht om te worden gesmolten. Wat de relieken betreft, deze werden door het stadsbestuur teruggegeven aan de vertegenwoordigers van het kapittel der St. Steven. Zij vluchtten

er mee naar het Kleefseland waar de relieken in de stad Emmerik werden ondergebracht. Maar Kleef noch Emmerik waren veilig omdat deze steden regelmatig werden bedreigd vanuit het fort Schenkenschans en ook nog al eens van bezetter verwisselde. De katholieke kerken en kloosters waren dan telkens weer het mikpunt. Door de dood van verschillende kanunniken en de Deken van de St. Steven, verloor men elkaar uit het oog. Ook was Nijmegen sinds het concilie van Trente in een ander bisdom terecht gekomen, het bisdom Roermond. De residerende bisschop Lindanus schreef in 1626 een brief het college of klooster van de paters Jezuïeten te Emmerik en vorderde in niet mis te verstane bevoordingen de relieken terug voor het kapittel van de St. Steven. De opsomming die hierna volgt is de enige ons overgebleven lijst met een volledig overzicht van de St. Stevensreliëken maar bevat tevens een overzicht van relieken uit andere kerken afkomstig. Aan het einde wordt dit in één geval extra vermeld, n.l. de relieken afkomstig uit het graf van de heilige Werenfridus te Elst.

De reliek van Karel de Grote die in deze lijst voor het eerst wordt genoemd zal dus niet uit de St. Stevenskerk maar uit een van de burchtkapellen afkomstig zijn geweest.

Misschien is deze brief van Lindanus toch te laat gekomen want al in 1621 was de hervormde keurvorst; Friedrich von der Pfalz, na zijn nederlaag naar Emmerik gevlucht en had zijn intrek genomen in het klooster van de Jezuïeten. Spoedig moet hij echter naar het Staatse Holland vluchten, zoekt daar hulp en probeert opnieuw de kerkelijke bezittingen in beslag te nemen.

Deze brief is evenwel het laatste document waarin de kostbaarste schatten van de St. Steven: De arm van Stefanus en de kruisreliëk genoemd worden. Dat er ook

een overblijfsel van Karel de Grote wordt vermeld, is voor ons een gelukkige toevalligheid dat aanleiding was tot het schrijven van dit artikel voor het Valkhofnieuws.

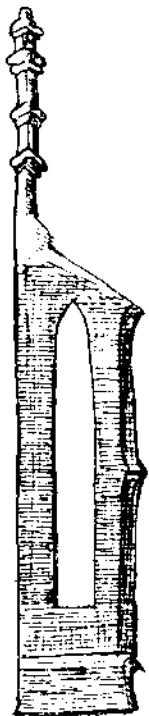
Als laatste spoor is nog de opgraving in de Valkhofkapel van 1864 door de Amsterdamse kunsthistoricus Pr. Dr. Willem Moll. Hoewel het resultaat gering was, vond men toch twee bronzen fragmenten die waarschijnlijk delen zijn van een relieken monstrans, voor welke reliek is niet bekend. Ook van de voet of andere delen werd niets teruggevonden. Was dit al vroeger door werklieden tijdens verbouwingen of de sloop achterover gedrukt? Het is wel merkwaardig dat alleen deze fragmentjes onder de vloer werden verborgen.

Aan de hand van een tekening heb ik geprobeerd een reconstructie samen te stellen. Geheel vrijblijvend, want er zijn ook andere mogelijkheden.

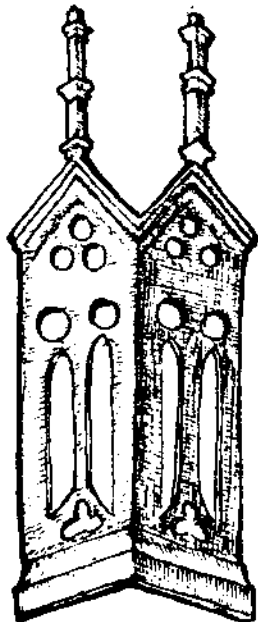
Te oordelen naar het materiaal en vorm heeft de monstrans ongeveer deze vorm gehad. Deze werden in diverse variaties, ongeveer vanaf 1450 gegoten. De delen ervan werden met pennen of aangegoten haken in elkaar gepast (een haak nog aanwezig). Het materiaal bestond voor een groot deel uit brons, met een voet die meestal met de hand werd gedreven, waarna het geheel werd verguld. De bovenbouw was nogal variabel naar gelang de smaak en het geld dat de koper er voor over had. Reliëkhouders werden dan ook in diverse maten geleverd. Deze monstrans moet maar klein geweest zijn, gezien de bewaard gebleven fragmenten.

Henk Schoonwater.
Arnhem, Februari 1988.

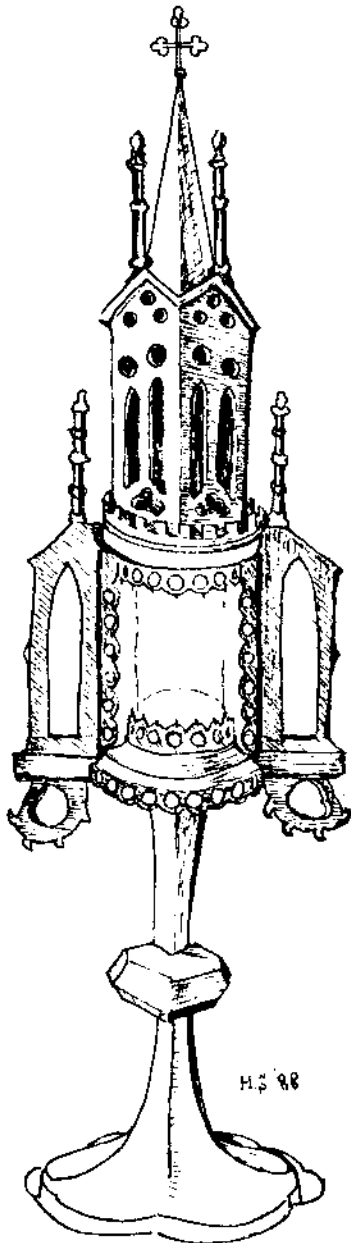
In het museum 'De Commanderie' aan de Korenmarkt te Nijmegen zijn de in de Valkhofkapel gevonden fragmenten van deze reliekhouders nog te zien.

Fragment
N°1

Fragment
N°2

reliëken monstrans
eind 15^e eeuw

EXTRA CONCERT OP 15 JUNI !!

Op Woensdagavond 15 juni 20 uur, dus 8 uur in de namiddag, wordt in de Valkhof-kapel een concert gegeven door het koor van de Minorieten-kirche uit Kleve.

U kunt luisteren naar de 'Missa Vous perdez temps' van Johannes de Cleve met begeleiding van oude instrumenten.

Het geheel staat onder leiding van dirigent Winfried Willems.

Pastoor Fritz Leinung zal in een korte toespraak keizerin Theophano herdenken die deze dag in het jaar 991 hier op het Valkhof stierf.

De toegang tot dit concert is zoals gewoonlijk weer vrij, maar U weet de zitplaatsen zijn beperkt.

Het volgende concert vindt plaats op zondag 19 Juni om 14 uur, m.m.v. solisten. Spinet M. Dongelmans.